

Mesnevî’de Tasavvufi Tefsir

“Gül, Halim. *Mesnevî’de Tasavvufi Tefsir*. İstanbul: İnsan Yayınları, 1. Basım, 2014.”

Habibe Erkut

Mevlânâ Celâleddin Rûmi (ö. 672/1273) son yıllarda hakkında yapılan çalışmaların arttığı bir şahsiyet olarak dikkat çekmektedir. Hem popüler açıdan hem de akademik çevrelerde Mevlânâ’ya olan yoğun ilginin son yıllarda onun evrensel boyutunun öne çıkmasıyla bağlantılı olduğu söylenebilir.

Mesnevî, yazıldığından günümüze alanında çokça incelenen, hakkında yazılıp çizilen bir eserdir. Gerek yurt içinde gerek yurt dışında yapılan bilimsel araştırmalara ve tasavvuf okumalarına kaynaklık etmiştir. Ayrıca ihtida hikâyelerine de konu olmuştur.

İncelediğimiz kitabın yazarının ifadesiyle “Mesnevî Mevlânâ’nın en büyük eseridir. Bu eser seyr-û sülûk rehberidir. Bütün tasavvuf ve edebiyat âşıkları tarafından sevilmiş; hatta Vahdet-i Vücûd’u kabul etmeyenler bile bu kitaba dil uzatamamışlardır. Şark ve garp âleminde büyük ilgi görmüştür.” (s.35)

Mesnevî âdeta Kur’an’ın manzum bir tefsiri olarak kabul edilir. Mevlânâ Kur’an’ı sure ve ayet tertibine göre baştan sona tefsir etmemiş, nasihat üslûbu içinde doğrudan ilgili gördüğü ayetleri tefsir etmiştir. Bazen ayetlerin zahiri tefsirini yapsa da, zahiri mana ile çok fazla meşgul olmamış, işâri tefsire yönelmiştir.

Mesnevî’nin akıcı ve özlü yapısı, olayları temsili anlatması, hikâyeleştirme ve misal verme yöntemi Kur’an’ın irşad için kullandığı kıssa ve temsil yöntemini hatırlatmaktadır. Mesnevî’de anlatılan hikâye ve meseller mesaj odaklıdır. Her hikâye de insanın düşünmesi olgunlaşması için ders ve hikmetler vardır. Bu noktada Mesnevî bir hikâye kitabı, Mevlâna da bir hikâyeci pozisyonuna indirgenmemelidir.

Mesnevî dikkatle okunduğunda her beytinin bir veya birkaç ayet ya da hadisin tefsiri olduğu görülmektedir. Mevlânâ’nın Kur’an’dan iktibas ve tefsir ettiği ayetler genellikle nefsin terbiye edilmesi ve güzel ahlâkla ahlaklanmaya dair ayetler ve yorumlarıdır. Mevlânâ ayetin ayetle tefsirinden sonra, hadis-i şerifleri Kur’an tefsirinde ikinci bir kaynak olarak değerlendirmektedir. Mesnevî, Kur’an’a ve sünnete karşı duyulan derin bir iman ve bağlılığın ürünüdür denilebilir.

 Doktora Öğrencisi, Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri, Karabük habibeerkut@hotmail.com
PhD student., Karabuk University, The Institute of Graduate Studies, Department of Basic Islamic Sciences, Karabuk/Turkey

 This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.
Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal yazılımı ile taranmıştır.

 Erkut, Habibe. “Mesnevî’de Tasavvufi Tefsir”. *Mutalaa* 2/2 (Aralık 2022), 211-213.

 ORC ID: orcid.org/0000-0002-5506-4277
ROR ID: ror.org/04wy7gp54
DOI: doi.org/10.5281/zenodo.7466866

 Geliş tarihi: 08.12.2022
Kabul tarihi: 16.12.2022

Biz burada Halim Gül'ün Mevlânâ'nın düşüncelerini ele alıp incelediği "Mesnevî'de Tasavvufi Tefsir" adlı kitabını inceleyeceğiz. Söz konusu kitap Halim Gül'ün 2003 yılında Prof. Dr. Ethem Cebecioğlu danışmanlığında hazırladığı "Mesnevî'de Kur'ânî Referanslar ve Kur'ân Ayetlerine Getirilen İşâri Yorumlar" adlı doktora tezidir. Bu çalışma yayına hazırlanarak araştırmacı ve okuyucular için yeniden ulaşılabilir hale getirilmiştir. İnsan yayınları tarafından birinci baskısı 2014 yılında yapılan kitap, Mevlânâ'nın meşhur evrensel mesajı ile okuyucuyu karşılamaktadır:

Men bende-i Kur'ânem eğer cân dârem

Men hak-i reh-i Muhammedi muhtârem

Eğer nakl kuned cüz in kes ez güftârem

Bizârem ez'u vez an suhen bizârem

"Ben yaşadığım sürece Kur'ân'ın bendesi, kölesi ve kuluyum, ben Muhammed-i muhtar'ın yolunun toprağıym, Birisi, sözlerimden, bundan başka bir söz naklederse, ben nakledenden de o sözden de şikâyetçiyim"

Eserin ilk dört sayfasında alışıldık bir şekilde künye bilgileri yer almaktadır. İçindekiler kısmında bütün ana ve ara başlıklar tek tek numaralandırılıp sayfa numaraları ile gösterilmiştir. Bu özellik, okuyucunun hangi bilgiyi nerede bulması gerektiğini rahatlıkla görerek kısa sürede ona ulaşmasını kolaylaştırmakta, hem de kitapla ilgili büyük resmi görmesini sağlamaktadır.

Kitap, giriş, birinci ve ikinci bölüm, sonuç bölümü, ayetlerin konularına göre indeks fihrisi ve indeksten meydana gelmektedir. Yazar, giriş kısmında eserin konusunun yanı sıra, tefsir, te'vil ve tercümeyle ilgili izahat vermiş, ardından tefsir ekolleri ve bunlar arasında işâri tefsirin yeri hakkında açıklamalarda bulunmuştur. Özellikle işâri tefsir konusunu irdeleyerek, sûfi tefekkürün aldığı batını mana; "sadece zâhiri mana vardır" diyen Zâhiriyye meşrebiyle, "Sadece bâtını mana vardır" diyen Bâtıniyye mezhebi arasında orta ve muvahhid bir yoldur. Mutasavvıflar dinin bütün emirlerini yerine getirdikten sonra ve Allah yolunda vardıkları manevi mertebelerin bir tecellisi olarak, batını manaya vukufiyet kazanırlar. Bâtıniyye ise dinin emir ve yasaklarından sıyrılmak için didinir. Buna göre Sûfilerin yaptıkları dine hizmet, Bâtıniyye'nin yaptığı ise dini tahriptir" diyerek Bâtıniyye ile Sûfilerin işâri tefsir hakkındaki görüş farkını ortaya koymuştur. (s.19)

Giriş bölümünde Mevlana'nın soyu, ailesi, Belh'den göç, Konya'ya yerleşmesi, hocaları ve tahsil hayatı hakkında özet bilgi verilmiş sonrasında Mesnevî'nin edebi ve tarihsel boyutu, üslubu neden ve niçin kaleme alındığı ve etkileri üzerinde durulmuştur. (s.20-39)

Birinci Bölüm: Bu bölümde sûfinin olgunlaşma süreci olan seyr-u sülûkta yaşadığı içsel süreçler, hal ve makam konuları ele alınmıştır. Tasavvuf ışığında nefis terbiyesi ele alınarak, az yeme, az konuşma, zikir, tevbe ve insanın davranışlarına yön veren kalp, nefis, ruh gibi unsurlar insanın kendisi, çevresi ve yaratana olan ilişkileri incelenmiştir. Araştırmada yer alan fenâ, bekâ, havf, recâ, kabz, bast, mahv ve sahv gibi kavram ve konular tasavvufun ana kaynaklarından yararlanılarak ortaya konulmuştur. Tasavvufi konular işlenirken önce terimlerin lügat ve ıstılah manaları aktarılmış sonrasında Mevlânâ'nın Mesnevî'de yer alan görüşlerine değinilip, mutasavvıfın işarette bulunduğu

ayetin meal ve yorumu yapılmıştır. Kuşeyri, Cüneyd-i Bağdadi, Bâyezid-i Bistâmî gibi tasavvuf önderlerinin görüşleri ile konu zenginleştirilmiştir.

Yazar, Uluhiyyet ana başlığı altında açtığı Vahdet-i Vücûd alt başlığında Mevlânâ'nın İbn Arabî gibi bu iki kavramı (Vahdet-i Vücûd ve Vahdet-i Şuhûd) açık olarak kullanmadığını fakat her iki terimin de onun fikirleri ve eserlerinde müşâhede edildiğini belirtmektedir. Ancak Mevlânâ'nın Mesnevî'deki görüş ve fikirleri daha çok Vahdet-i Şuhûdu dile getirir mahiyette olduğunu ifade eden yazar, Mesnevî'den alıntılar yaparak bunu ispatlamaya çalışmıştır. Tam da burada yazarın bir Vahdet-i Şuhûd alt başlığı açarak okuyucuyu kavram hakkında bilgilendirmesi gerektiği kanaatindeyiz.

Mevlânâ'nın Mesnevî'de değindiği tasavvufî anlam içeren âyetlerin mealleri kitapta siyah koyu renk italik yazıyla yazılıp çerçeve içine alınmıştır. Bu özellik okuyucunun ayet üzerinde yoğunlaşmasını sağlamaktadır. Mesnevî'den yapılan alıntılar ise normal italik yazı ile yazılmıştır. Yazar Mesnevî'yi dipnotta gösterirken cilt sayısını gösteren Romen rakamından sonra gelen sayının, Nahîfî'nin tercümesinin Amil Çelebioğlu tarafından yapılan sadeleştirmesindeki beyit numarasını gösterdiğini ifade etmektedir.

İkinci Bölüm: Bu bölümde ise ahlâkî konular, ahlâk-ı hasene (edep, cömertlik, şükür, sabır) ahlâk-ı seyîye (kibir, hased, nazar, hırs, şehvet, tûl-i emel, makam ve mevki düşkünlüğü) başlıkları altında tasnif edilip değerlendirilmiştir. Kulun manevî gelişimi ve olgunlaşması, Allah'ın ahlakî ile ahlaklanma ve erdemli insan olma özellikleri üzerinde durulmuştur. (s.407-468) Ayrıca eserdeki zengin ve açıklamalı dipnot okuyucudan tam puan almaktadır.

Sonuç kısmında kitabın genel bir portresini çizen yazar, Mesnevî'yi tam olarak anlayıp yorumlayabilmek için, keskin bir zekâ ve anlayışla birlikte tefsir, hadis, kelam ve tasavvuf gibi ilimlerin yanı sıra felsefe, psikoloji, sosyoloji ve antropoloji gibi ilimler hakkında da malumat sahibi olmak gerektiğini vurgulamaktadır.

Sonuç olarak bu kitap uzun bir araştırma, emek ve gayretin mahsulüdür. Tezden üretildiği için daha çok akademik camiaya hitap etmektedir. Dil, terminoloji ve üslup bakımından son derece ilmi bir kullanımın olduğu eserde, sadece aktarma ve betimsel analize dayanan yöntemin aksine, derinlemesine tahlil ve analiz yöntemlerinin kullanıldığı görülmektedir. Meseleye son derece hâkim bir perspektif ve birikimle kaleme alınmış ve günümüzde ilgili literatürde önemli bir yer tutmaya aday bir eser olduğu görülmektedir.